

ФОРМИ І МЕТОДИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

FORMS AND METHODS OF SOCIAL SKILLS DEVELOPMENT

У дослідженні порушується одна з актуальних проблем сьогодення – розвиток соціальних навичок молодших школярів. Проаналізовано підходи до визначення поняття «соціальні навички», які висвітлені у психолого-педагогічних працях зарубіжними вченими. Репрезентовано послідовну зміну процесів, до яких відносять: спостереження, мислення та дію, що є підґрунтям формування трактованих навичок кожної особистості. У статті зазначено ключові соціальні навички учнів молодшого шкільного віку, визначені відповідно до вимог сучасного світу, які впливають на адаптацію дітей у соціумі, зокрема в закладі загальної середньої освіти. Спираючись на концептуальні положення реформування сучасної освіти, окреслено роль вчителя та особливості партнерської взаємодії в освітньому закладі. Висвітлено важливі результати розвитку соціальних навичок. Запропоновано дієві форми і методи впливу на соціалізацію учнів початкових класів (ранкове коло, ігри та вправи, заповнення щоденника добрих справ, складання соціальних історій, споглядання творів мистецтва та мультимедійних видань, користування соціальними мережами, волонтерство), зміст яких ґрунтовно розкрито з наведенням прикладів їх застосування в урочний та позаурочний час. Окрім цього, зосереджено увагу на ефективності рушійних способів впливу на розвиток соціальних навичок. Адже в процесі їх реалізації учні виступають активними учасниками діалогічного освітнього середовища, будуючи свої зв'язки на демократичній основі, що, зі свого боку, є підґрунтям до надбання вищого соціального статусу серед однолітків. Визначено, що описані форми й методи насамперед спрямовані на формування навичок, які допомагають успішно підтримувати дружні відносини та вирішувати проблеми в різних життєвих ситуаціях. Наголошено на важливості розвитку соціальних навичок учнів Нової української школи та змістовно обґрунтовано їхню роль в освітньому процесі.

Ключові слова: соціальні навички, НУШ, молодший шкільний вік, освітній процес, заклад освіти.

The study raises one of the current problems nowadays – social skills development of primary schoolchildren. Approaches to the definition of "social skills", which are covered in psychological and pedagogical works by foreign scientists, are analyzed. The consistent change of processes, which include: observation, thinking and action, which is the basis for the formation of interpreted skills of each individual, is represented. The article identifies the key social skills of primary schoolchildren, defined according to the requirements of the modern world, which affect the adaptation of children in society, particularly in an institution of general secondary education. Based on the conceptual principles of the reforming of modern education, the role of the teacher and the features of partnership in an educational institution are outlined. Important results of social skills development are highlighted. Effective forms and methods of influencing the socialization of primary schoolchildren (morning circle, games and exercises, filling a diary of good deeds, compiling social stories, contemplation of artworks and multimedia publications, use of social networks, volunteering) are offered, their content is thoroughly revealed with the examples of their application in a classroom and extracurricular time. In addition, attention is paid to the effectiveness of incentive ways to influence social skills development. After all, in the process of their implementation, students are active participants of the dialogic educational environment, building their relationships on a democratic basis, which in turn is the basis for achieving a higher social status among peers. It is determined that the described forms and methods are primarily aimed at developing skills that help maintain friendly relations and solve problems in various life situations successfully. The importance of social skills development of the New Ukrainian School students is emphasized and their role in the educational process is substantiated.

Key words: social skills, NUS, primary school age, educational process, educational institution.

УДК 373.3.035:159.943.7
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-1.28>

Шпеко А.А.,
студентка V курсу факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У XXI столітті початкова освіта в Україні категорично змінює власний напрямок, рухаючись сходами прогресу до феноменального успіху в Новій українській школі. Такий рух істотно відображається на особистості молодшого школяра, оскільки переосмислюється не тільки парадигма освіти, а й цінність кожної особи в освітньому процесі, зокрема, «педагоги повинні бачити в кожній дитині індивідуальність, урахувати особливості розвитку, культивувати оригінальність, створю-

вати неповторну траєкторію для її особистісного зростання і творчої самореалізації» [7, с. 120], що допомагає розвивати навички, які повною мірою відповідають вимогам і нормам суспільства в наш час та в найближчому майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Під час зустрічі учасників Світового економічного форуму у 2020 році було оголошено десятку найкращих навичок, необхідних людству у 2025 році, які об'єднані в 4 категорії навичок, – базові елементи діяльності людей: розв'язання проблем,

управління собою, взаємодія з іншими та використання технологій [8].

Це підтверджує нашу думку про те, що соціальні навички входять до найважливіших і найбільш потрібних суспільству. Сучасний світ є одним із найкращих наставників з формування соціальних навичок, адже життя в умовах діджиталізації невинно пришвидшує нас до зони розвитку.

Проблема формування соціальних навичок в освітньому процесі порушується у роботах таких дослідників, як Н. Бібік, В. Слот, Т. Піроженко, Ф. Грешман, В. Харитонова, С. Елліот, С. Ашер та ін. Вони по-різному трактують це поняття та обґрунтовують доцільність застосування різноманітних методів, технологій навчання для розвитку цих навичок.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на швидкий розвиток суспільства перелік соціальних навичок, яких мають набувати молодші школярі, постійно доповнюється. Також модернізуються форми й методи, необхідні для їх вдосконалення. Зважаючи на сучасні тенденції, варто сформулювати актуальні способи впливу на соціалізацію дітей молодшого шкільного віку.

Мета статті – на основі аналізу психолого-педагогічної літератури з'ясувати сутність і розкрити вагомість соціальних навичок; дібрати дієві форми і методи розвитку соціальних навичок молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Молодший шкільний вік – сприятливий період для розвитку соціальних навичок, оскільки в цей час учень стає активним суб'єктом, що долучається до багатоманітних видів діяльності, які є інакшими для нього (не дослідженими ним), з'являються та формуються нові взаємодії з різними контактами.

Вважаємо доцільним розглянути сутність поняття «соціальні навички». Зарубіжні фахівці з педагогіки та психології під соціальними навичками розуміють «здатність взаємодіяти з іншими в соціальному контексті певними способами, щоби бути соціально прийнятними чи оціненими, і водночас отримувати користь особисто чи взаємовигідно» (Combs & Slaby [5, с. 30]); «засвоєні моделі поведінки, які дозволяють людині належним чином взаємодіяти з іншими й уникати поведінки, яка призводить до негативних соціальних взаємодій» (Gresham & Elliott); «сукупність компетенцій, що дозволяє людині ініціювати та підтримувати позитивні соціальні відносини, сприяє прийняттю однолітками та хорошій адаптації в школі, дозволяє людині ефективно справлятися в більшому соціальному середовищі» (Walker) [5, с. 32].

Як бачимо, поняття «соціальні навички» трактується як багатогранні якості особистості, які необхідні для побудови міцних взаємин, плідної співпраці, співдружності та відчуття гармонії в соціумі.

Докторка філософії Айлін Кеннеді-Мур підкреслює, що існують три основні процеси, які лежать в основі соціальних навичок:

1. Спостереження. У соціальній ситуації передбачає підхоплення соціальних сигналів, тобто означає помітити контекст: «Подія випадкова чи запланована?», «Ці діти є близькими друзями, знайомими або незнайомцями?». Різні ситуації вимагають різної поведінки.

Спостереження також означає помітити поведінку інших дітей. Якщо дитина відчуває почувається невпевнено щодо того, як діяти в новій ситуації, відповідаючи на питання: «Що роблять усі інші?», можна дати деякі підказки щодо того, що робити.

Діти, які мають проблеми зі спостереженням, часто мимоволі дратують інших. Вони можуть робити те, що не відповідає контексту, наприклад, жартувати, коли всі інші ставляться до цього серйозно. Гірше того, вони можуть бути настирливими та засмучувати інших, оскільки не осмислюють ознак того, що інші хочуть, щоб ті припинили так поводитися (наприклад, уникають зорового контакту, тримаються осторонь).

2. Мислення. У соціальних умовах передбачає інтерпретацію поведінки інших дітей, щоб зрозуміти, чому вони роблять те, що роблять: «Вони грайливі чи агресивні?», «Це було навмисно чи випадково?». Це також означає можливість передбачити ймовірні реакції інших людей та розробити ефективні стратегії впливу на однолітків бажаними способами.

3. Дія. Діяти в соціальному контексті означає позитивну взаємодію з однолітками. Деякі діти знають, що їм слід робити, але насправді мають проблеми з цим. Наприклад, вони бажають приєднатися до розмови, але відчувають тривогу і ціпеніють, тому нічого не говорять. Інші діти зазвичай діють імпульсивно, кидаючи недоречні коментарі [6].

Ми погоджуємося з дослідницею та вважаємо, що за допомогою означених процесів будь-яка людина орієнтується в соціальному середовищі.

У зв'язку зі світовими змінами у сфері освіти була розроблена та запроваджена реформа на десятиріччя, один із її фокусів – розбудова НУШ. Важливим аспектом реформування освіти є реалізація педагогіки партнерства, в основі якої – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учителю має бути другом, а родина залучена до побудови освітньої траєкторії дитини [1, с. 14]. Отже, до розвитку соціальних навичок учнів залучені всі учасники освітнього процесу.

У нормативних документах початкової ланки освіти визначено ключові компетентності й наскрізні вміння, яких молодші школярі набувають під час вивчення різних предметів. Одними з них є

навички й уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення; конструктивно керувати емоціями; застосовувати емоційний інтелект; здатність співпрацювати в команді [1, с. 12].

Враховуючи вищезазначене, ми вважаємо, що кожна дитина має потребу в розвитку соціальних навичок, а саме: ефективно спілкуватися, співпрацювати, вирішувати конфлікти та проблеми, співпереживати та співчувати іншим, контролювати й вільно виражати власні емоції, активно слухати інших. Задоволення цієї потреби дозволяє школярам успішно знаходити оптимальний тип реагування на різні події і контролювати їх подальший перебіг, а також устанавлювати нові соціальні контакти та підтримувати на належному рівні вже наявні. Це, безумовно, є передумовою для того, щоб реалізуватися в житті, тобто оволодіти ключовими життєвими компетентностями.

Протягом чотирьох років навчання діти змінюються: відбувається рух від прийняття молодшого школяра в нове середовище до повної соціалізації в закладі освіти. Такий перехід певною мірою був би неможливий, якби учня навчав педагог, який має посередній рівень розвитку соціальних навичок і не здатний до ефективної взаємодії.

Сьогодні суспільство висуває нові вимоги до професійних ролей педагога. Сучасний учитель втратив свою функцію основного джерела знань, організатора репродуктивного навчання учнів. Натомість від нього чекають організації взаємодії з учнями на засадах партнерства, поваги; врахування індивідуальних особливостей учнів, створення умов для розкриття їхнього потенціалу; використання сучасних технологій навчання; ініціативності; творчого підходу [3, с. 101].

Якщо не буде належного розвитку соціальних навичок в учнів початкової школи, то можуть виникнути неабиякі труднощі у визначенні свого місця в соціумі. Адже від рівня сформованості соціальних навичок залежить те, як дитина сприймає себе у світі, який соціальний статус отримує, як вона відчуває і розуміє свою роль та місце в суспільстві, вміння будувати соціокультурні взаємини, а також реакція на різні ситуації.

Джонсон і Джонсон перелічують шість важливих результатів розвитку соціальних навичок, а саме: 1) розвиток особистості та ідентичності, 2) розвиток навичок роботи, продуктивності й успіху в кар'єрі, 3) вдосконалення якості життя, 4) поліпшення фізичного здоров'я, 5) покращення психічного здоров'я та 6) здатність справлятися зі стресом [5, с. 32–33].

Значні можливості для розвитку соціальних навичок молодших школярів у НУШ мають: ранкове коло, ігри та вправи, щоденник добрих справ, складання соціальних історій, твори мистецтва та мультимедійні видання, соціальні мережі, волонтерство.

Розглянемо детальніше перераховані форми й методи діяльності з розвитку соціальних навичок молодших школярів в освітньому процесі.

1. Ранкове коло. Завдяки практиці ранкової зустрічі учні початкової школи переходять від зосередження уваги на власній особистості до охоплення нею інших. Соціальні переваги цього підходу сприяють розвитку емпатії, активному слуханню однолітків, навчають дітей розуміти думки інших людей. Уміння сприйняти точку зору іншої людини долає упередженість, сприяє толерантності та визнанню відмінностей. Це основні навички, необхідні для демократії [2, с. 155].

2. Ігри та вправи. Їх використання сприяє активному залученню кожного учня до спільної діяльності та підвищення його мотивації. Граючись, діти імітують та моделюють ситуації, в яких демонструються різні соціальні взаємини, що збагачують життєвий досвід. Під час ігрового процесу учні проявляють те, наскільки гарно вони можуть працювати в команді, беруть на себе відповідальність за діяльність, намагаються ефективно спілкуватися для досягнення спільного результату. Розвитку соціальних навичок особистості молодшого школяра сприятиме використання певних вправ.

Вправа «Ти – молодець». Учасники працюють в парах. Один учень говорить: «У мене не завжди виходить ... (наприклад, бути уважним, знайти належні слова для відповіді, дослухати до кінця співрозмовника, працювати в парах)». Наступний, вислухавши, повинен відреагувати, починаючи словами: «Але ти молодець, тому що ... (наприклад, умієш жартувати, ти добрий і чуйний, допомагаєш іншим), і я вірю, що в тебе все вийде, якщо докладатимеш зусиль».

Гра «Аукціон». Кожний учень вибирає випадковим чином із чарівного мішечка ім'я свого однокласника. Протягом декількох хвилин діти пригадують та занотовують найважливіші факти, які показують найкращі сторони учня, ім'я якого було зазначено на аркуші. Подальше завдання полягає в тому, щоб учасники по черзі виходили та представляли свого однокласника, акцентуючи увагу на його позитивних рисах. Важливим моментом гри є підняття руки тими, хто хотів би «купити» собі такого друга. Зазначимо, що ім'я описаного учня не має бути назване, а інші гравці повинні здогадатися, ким є цей цінний представник учнівського колективу.

Вправа «Сурдопереклад». Школярам пропонується об'єднатися в пари. Учитель проговорює ситуації, які необхідно інсценізувати. Педагог використовує вербальну комунікацію для наведення прикладів, а учні мають виконувати дії за допомогою невербальних засобів. Для початку необхідно уявити, що діти незнайомі один з одним, і запропонувати парам познайомитися, потім варто продемонструвати сварку, а останнім кроком є при-

мирення. Бажано провести невеличку бесіду, щоб дізнатися, в якій ситуації вони найкомфортніше почувалися, та які засоби зручніше використовувати у них, а також з'ясувати чи інтеграція способів вираження емоцій є більш дієвою.

3. Розроблення та ведення щоденника добрих справ або створення окремих сторінок у щоденнику вражень. Учителю варто запропонувати учням створити чек-лист справ, які будуть корисними для вдосконалення соціальних навичок, а потім на власний розсуд занотовувати хід їх виконання. Це можуть бути такі справи: похвали людину, яка на це заслуговує; підійми настрій усім, кого зустрінеш дорогою до школи; спробуй побути вчителем 10 хвилин; створи разом із друзями листівки один для одного; обійми засмучену людину; зателефонуй своїм родичам та скажи приємні слова; залиш анонімну записку з добрими словами будь-кому з персоналу школи та поспостерігай за їхньою реакцією. Учні самостійно вибирають те, як оформлювати власні щоденники та що там записувати чи замальовувати. Такий вільний вибір дає їм шанс шукати та знаходити власне джерело натхнення.

4. Метод Соціальних історій, розроблений Керол Грей. Соціальні історії – це інструмент соціального навчання, який можуть використовувати батьки та вчителі для навчання як учнів з особливими освітніми потребами, так і дітей усього класу. Написання соціальної історії починається зі збирання інформації, виявлення актуальної теми для навчання та розроблення персоналізованого тексту та ілюстрації. Керол Грей рекомендує схему соціальних історій. Ця схема включає кілька описових, перспективних, директивних і стратегічних речень [4].

Найчастіше соціальні історії – це прості короткі ілюстровані розповіді на задану тему. Соціальні історії розробляють індивідуально для кожної дитини й базують на тих сюжетах чи персонажах, які дитина любить або якими цікавиться. Діти молодшого шкільного віку краще сприймають візуальну інформацію, тому історії мають включати малюнки, фотографії чи навіть реальні предмети [4].

5. Споглядання та обговорення творів мистецтва, мультимедійних видань. У ході такої роботи діти матимуть змогу дізнатися, що відчував майстер та які події посприяли створенню твору, обмінюватимуться враженнями та емоціями, можуть відчутися частиною творчого доробку та спробувати пережити те, що відчував автор. Переглядаючи мультимедійні видання, зокрема епізоди мультфільмів, учні залучаються до критичного аналізу побаченого та почутого, роблять висновки, схвалюючи чи засуджуючи поведінку героїв чи їхні дії, визначають, як і чому відчувається персонаж у той чи інший момент, уявляють

себе героями мультиплікації та відгукуються про власну діяльність.

6. Соціальні мережі як один із компонентів медіасоціалізації. Потрібно створення профілю класу та розподілення ролей, де учні братимуть активну участь у розробці та публікації контенту. Публікуючи нову інформацію в соціальних мережах та коментуючи її, кожний школяр має можливість продемонструвати свій талант, спробувати приміряти різні веб-професії та безпосередньо взаємодіяти з аудиторією. Такий метод є особливо дієвим для розвитку соціальних навичок у світі, насиченому інформаційно-комунікаційними технологіями.

Педагог може скористатися популярністю серед дитячої аудиторії таких додатків, як TikTok або Likee, які допоможуть додати барв освітньому процесу та залучити якомога більше школярів до активної діяльності на перервах та під час руханок. У цих сервісах можна знайти безліч цікавих відео з кумирами дітей, улюбленими персонажами з мультфільмів, фільмів, коміксів. Доречно, щоб до створення відео долучалися батьки, діти та вчителі як партнери. Ймовірність того, що учні захочуть разом працювати в команді, значно підвищиться. За допомогою соціальних мереж школярі задовольняють власні потреби в спілкуванні, отримують моральну підтримку, встановлюють контакти та об'єднуються в різні соціальні групи, засвоюють певні моделі поведінки, прийнятні для віртуального світу. Згодом усе набуте вони переносять у реальне життя.

7. Волонтерська діяльність. За допомогою такої роботи в кожного учня виникне прагнення до позитивного та гідного наслідування вчинків. Якщо діти будуть залучені до волонтерства, то в них обов'язково простежуватимуться позитивні якості особистості (почуття допомоги, розвиток співчуття, розуміння того, що люди потребують взаємодопомоги та підтримки). Варто зазначити, що молодші школярі мають усвідомити, що волонтерство – це не лише фінансова допомога, а й безліч інших корисних дій: відвідування будинку літніх людей та проведення з ними часу; читання книг у бібліотеці для молодших дітей; залучення до заходів, які спрямовані на формування екологічної свідомості людей, та інші.

Висновки. Отже, в сучасній початковій школі необхідно розвивати соціальні навички молодших школярів, оскільки саме цей період є чутливим для їх набуття та вдосконалення. Соціальні навички – це досвід, який необхідний нам для адаптивної взаємодії в культурному середовищі, спрямований на усвідомлення себе як частини суспільства та світу.

Використання вищеописаних форм і методів сприяє розвитку соціальних навичок молодших школярів, успішній учнівській соціалізації та

набуттю суспільного досвіду. Безсумнівно, в процесі їх реалізації учні залучаються до спільної діяльності, є активними учасниками комунікації, обговорюють та виражають ті чи інші емоції, розширюють знання про культурний досвід інших, вчаться визначати передумови та способи вирішення конфліктів мирним способом, формують спільні цінності та поведінкові очікування, що забезпечують безпечне середовище для всіх, підтримують позитивний соціальний клімат у колективі. За рахунок цього школярі вчаться краще розрізняти вербальні й невербальні сигнали, які допомагають розуміти свій внутрішній світ та тих, хто знаходиться поруч.

Таким чином, за цих умов освітній процес перетворюється на цікавий, наповнений емоціями та доброзичливою атмосферою час. Адже розвиток соціальних навичок є необхідним для того, щоб чітко формулювати свої потреби, очікування від оточення, уважно вислуховувати та бути почутим, виражати емоції та охоче надавати емоційну підтримку тим, хто цього потребує, відстежувати, як розвиваються ситуації довкола, розсудливо розмірковувати та знаходити шляхи, які є оптимальними для усунення проблем та суперечок, не порушувати особисті кордони і, найголовніше, – бути успішним незалежно від специфіки діяльності та спрямованості дій, активним учасником яким є молодший школяр.

Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо вивчення досвіду вчителів початкових класів щодо розвитку соціальних навичок учнів початкової школи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи / за заг. ред. М. Гриценка. Київ, 2016. 36 с.
2. Нова українська школа : poradnik dla vchytelya / za zag. red. N.M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 2018. 160 s.
3. Лимар Ю.М., Чекан Ю.М. Нові професійні ролі вчителя в умовах Нової української школи. *Інноваційна педагогіка* : зб. наук. праць. Одеса, 2019. Вип. 15. Т. 2. С. 100–103.
4. Семко О. Соціальні історії. Що це і як вони можуть допомогти навчати дитину з особливими освітніми потребами. Київ, 2018. URL: <https://nus.org.ua/articles/sotsialni-istoriyi-shho-tse-i-yak-vony-mozhut-dopomogty-navchaty-dytynu-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebam/> (дата звернення: 31.01.2021).
5. Fikri A., Boeriswati E., Idris F. The Relationship between the Activities Scouting and Self Esteem with Social Skills Scout Penggalang Elementary School. *Iconic Research And Engineering Journals*. 2018. 2 (1). 30–34.
6. Kennedy-Moore E. What are social skills? 2011. URL: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/growing-friendships/201108/what-are-social-skills> (дата звернення: 22.01.2021).
7. Развитие рефлексивного компонента готовности будущих педагогов к работе с одаренными детьми во время тренинговых занятий. *Society. Integration. Education* / O. Demchenko et al. 2020. Вип. 15. Т. 2. І. 119–132.
8. Whiting K. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. 2020. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/> (дата звернення: 21.01.2021).